

Mebâdi-i Aşera Bağlamında Nahiv İlmi

Mehmet Kayar

<https://orcid.org/0000-0002-9211-9003>

Dr., Siirt, Türkiye

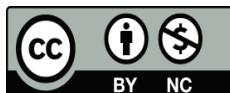
<https://ror.org/007x4cq57>

hayali56@gmail.com

Atıf Bilgisi:	Kayar, Mehmet. "Mebâdi-i Aşera Bağlamında Nahiv İlmi". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 42 (Mart 2026), 199-220. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1619047 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
ÜYZ Beyanı:	Bu makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ destekli araçlar kullanılmıştır. Kullanılan yapay zekâ aracının adı: ChatGPT Kullanım amacı: dil düzenleme. Yazar(lar), makalenin tüm içeriğinin doğruluğundan ve bilimsel/etik uygunluğundan tamamen sorumludur. Yapay zekâ araçları yazar olarak gösterilemez.
Geliş Tarihi:	13 Ocak 2025
Kabul Tarihi:	06 Temmuz 2025
Yayın Tarihi:	30 Mart 2026
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem – En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Herhangi bir ilmi öğrenmek isteyen bir talibin, mutlak anlamda meçhul olana teveccüh etmemesi, hedefinden saparak vaktini boşa harcamaması ve amaçlamadığı şeylere emek sarf etmemesi için, öğrenmek istediği ilmin esas konularına geçmeden önce o ilme dair bazı esasları bilmesi dolayısıyla ilgili ilmin konusuna ve amacına uygun bir donanımla işe başlaması gerektiği ifade edilmektedir. Bir ilmi disiplini öğrenmeye talip olan kişinin, elde etmek istediği ilim dalının ona nasıl bir yarar sağlayacağı, o ilmin araştırma sahasını, çözmeye çalıştığı problemleri ve bu problemlerin hangi ilmin ilgi alanına girdiği; ayrıca o ilmi tahsil etmenin dinî boyutunun ne olduğu gibi sorulara cevap bulmadığı sürece mevzu bahis ilim kendisi için muğlak kalacak ve muhtemel zihin karışıklıklarından kurtulamayacaktır. Bu nedenle söz konusu sorunları giderme amacına matuf olarak belirli ilimlere dair yazılmış pek çok eserin mukaddimesinde ve belirli bir disipline yönelik yapılan tedrisat faaliyetinin başında o ilim dalına ilişkin olarak bazı temel ilkelerin bilinmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. "Mebâdi-i aşera veya mukaddimât-ı aşera" olarak bilinen bu ilkeler; ilim talebesinin bir ilme başlamadan önce basiret üzere olmasını, o ilme ait konuları ait olmayanlardan ayırt etmesini ve o ilmi genel hatlarıyla tasavvur ve idrak edebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu ilkeler sırasıyla şöyledir; 1. Elde edilmek istenen ilim dalının tanımı, 2. Konusu, 3. Amacı, 4. Fazileti, 5. Yararlandığı ilimler, 6. Kurucusu, 7. Adı, 8. Diğer ilimlerle ilişkisi, 9. O ilmi öğrenmenin dinî hükmü, 10. Problemleri/meseleleri. Bu unsurlar, ilim taliplerine ilimlerin mahiyetine dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeveyi nahiv ilmine tatbik eden çalışmamız, alana katkı sunmak ve nahiv ilmini klasik eserlerden öğrenen talebelerin nahiv ilmine başlamadan önce icmalen de olsa o ilmi tasavvur edebilmelerini sağlayarak daha iyi kavramalarını hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Nahiv İlmi, On İlke, Mebâdi-i Aşera, Mukaddimât-ı Aşera.

The Science of Nahw in the Context of Mebadı-ı Ashara

Mehmet Kayar

<https://orcid.org/0000-0002-9211-9003>

Dr., Siirt, Türkiye

<https://ror.org/007x4cq57>

hayali56@gmail.com

Citation:	Kayar, Mehmet. "The Science of Nahw in the Context of Mebadı-ı Ashara". <i>Journal of Islamic Sciences</i> 42 (March 2026), 199-220. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1619047 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
AI Statement:	AI-assisted tools were used / were not used in the preparation of this manuscript. If used: ChatGPT Name of the AI tool: language editing, The author(s) are fully responsible for the accuracy and integrity of the manuscript. AI tools cannot be listed as authors.
Date of submission:	13 January 2025
Date of acceptance:	06 July 2025
Date of publication:	30 March 2026
Reviewers:	One Internal & At Least Two External Reviewers
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: It is widely held that a student who wants to learn any science should first acquaint himself with the basic principles of that discipline. Without such orientation he may venture into the subject blindly, deviate from his goal, and waste time and effort on matters outside his intention. Hence, he should begin with tools appropriate to the discipline's subject matter and objectives. Unless he can answer questions such as how the discipline will benefit him, what its field of research is, which problems it seeks to solve and to which science those problems belong, and what the religious dimension of studying it may be, the subject will remain vague to him. As a result, he will not be able to dispel potential confusions. To overcome these problems, many classical works stress the importance of certain preliminaries. These ten principles, known as 'mabādi-i ashara' (or muqaddimat-i ashara), grant the learner foresight, help him distinguish the subjects of that science from those that do not belong to it, and enable him to envisage the field in detail. These principles are: 1. Definition, 2. Subject, 3. Purpose, 4. Virtue, 5. Auxiliary sciences, 6. Founder, 7. Name, 8. Relationship with other sciences, 9. Legal ruling on its study, and, 10. Chief problems/issues. These principles provide a general framework for the aspirants of knowledge about the nature of the sciences. Applying this ten-point framework to the science of nahw, this present study aims to contribute to the field and help students who approach nahw through classical works to better comprehend the discipline, thereby facilitating a clearer and more efficient engagement with its content.

Keywords: Science of Nahw, Principles, Mebadı-i Ashara, Muqaddimat-i Ashara.

Giriş

Mebde' (مَبْدَأٌ) kelimesinin çoğulu olan “mebâdi” ifadesi, sözlükte başlangıç yeri, ortaya çıkış zamanı ve durumu anlamına gelmektedir.^[1] İstilahta ise iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, bir ilmin temel ilkeleri anlamındadır. İkincisi ise -ki bizim burada kastettiğimiz anlam budur- herhangi bir ilme başlamadan önce o ilim hakkında bilinmesi gereken esaslar, temel ve başlangıç seviyesindeki ön bilgiler manasına gelmektedir.^[2] Dolayısıyla burada bahsedilecek olan nahiv ilminin ismi, tarifi gibi konular, bu ilmin maksatlarından değil, başlangıç bilgileri arasında yer almakta olup onun hakikatine dâhil değildir. Ancak bu ilmin hakikatini hakkıyla öğrenip anlamak için ihtiyaç duyulan bilgilerdir.

Tahsil edeceği ilim dalı ile ilgili hedefini belirleyen ve zihin dünyasında kararını netleştiren talebenin, öğreneceği ilmin konularına geçmeden önce, tahsile konu olan ilmin iyi bir şekilde öğrenilmesine yardımcı olacak ve kendisi için bir yol haritası işlevi görecektir bazı temel bilgilerle kuşanması gerektiği ifade edilmektedir. Zira hedefi belli olmayan kişi, gece karanlığında rastgele hareket eden kör bir deveye binmiş gibidir. Talebenin, bir ilme başlamak için gerekli olan bu ön bilgileri bilmesi, hedefini netleştirecek ve zihnindeki muhtemel karışıklıkları giderecektir.

Bundan dolayı “ilimleri tasnif edip tanıtan eserlerde ve belirli ilim hakkında yazılmış pek çok eserin başında, ilim tahsiline başlayan talebenin basiret üzere olması ve hedefinden saparak vaktini boş yere zayi etmemesi için okuyacağı ilim dalı; tanımı, konusu ve gayesi gibi çeşitli başlıklarla tanıtılır.”^[3] Örneğin Muhammed b. Ali et-Tehânevî (öl. 1158/1745), *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-‘ulûm* adlı ansiklopedik eserinde “bir ilmi öğrenmeye ya da şerh etmeye başlamadan önce, kadîm filozofların “er-Ruûsu’s-semâniye” (الرُّؤُوسُ السَّمَانِيَّةُ) diye isimlendirdikleri sekiz temel ilkenin bilinmesi gerektiğini” ifade eder.^[4] Sonraki dönemlerde mezkûr ilkeler on ilkeye çıkarılmış ve bunlara “mebâdi-i aşera veya mukaddimât-ı aşera” adı verilmiştir.^[5] Bunlar; söz konusu ilmin ismi, tanımı, konusu, gayesi, meseleleri, kurucusu, diğer ilimlerle ilişkisi, yararlandığı ilimler, dinî hükmü ve faziletidir. Bu on esas ile ilimlerin sağlam bir teorik zemine oturtulması, öğrenilmesinin kolaylaştırılması ve talebelere ilim elde etmenin yol ve yönteminin gösterilmesi amaçlanır. Muhammed b. Alî es-Sabbân (öl. 1206/1792), bu ilkeleri şu şiirle dile getirmiştir:

إِنَّ مَبَادِيَّ كُلِّ فَنٍّ عَشْرَةٌ الْحَدُّ وَالْمَوْضُوعُ ثُمَّ التَّمَرَّةُ
وَنَسَبُهُ وَفَضْلُهُ وَالْوَاضِعُ وَالِإِسْمُ الْإِسْتِمْدَادُ حُكْمُ الشَّارِعِ
مَسَائِلٌ وَالْبَعْضُ بِالْبَعْضِ اكْتَفَى وَمَنْ دَرَى الْجَمِيعَ حَارَ الشَّرْفَا

Şüphesiz her ilmin on ilkesi vardır.

Tanımı, konusu sonra da gayesi vardır.

İlimler içindeki konumu, değeri ve kurucusu;

İsmi, yardım aldığı ilimler ve dinî hükmü vardır.

Meseleleri de vardır; dahası da! Fakat bazıları bazılarıyla yetinir;

Bunların tamamını öğrenip kavrayan, şerefi elde eder.^[6]

[1] Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîttü fi usûli'l-fıkhi* (by.; Dâru'l-Ketbî, 1414/1994), 1/48.

[2] Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-‘ulûm*, thk. Alî Dahrûc (Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirîn, 1996), 1/12-13.

[3] Musa Alak, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 112.

[4] Tehânevî, *Keşşâf*, 1/14.

[5] Alak, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri*, 112.

[6] Ebu'l-İrfân Muahammed b. Ali es-Sabbân, Hâşiyetun ‘alâ Şerhi’s-Sulem li'l-Mevlevî (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938), 35; İbrahim b. Muahammed b. Ahmed el-Bâcûrî eş-Şâfi, Hâşiyetu Şeyh İbrâhîm el-Bâcûrî ‘alâ metni’s-Sulemi’l-muravnak fi ‘ilmi’l-mantık, (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1432/ 2011), 54.

Bu şiir, her ilmin esaslarını ve mahiyetini kavrayabilmek için gerekli olan on temel ilkeyi özetlemektedir. Bu on ilke, bir bilimin doğru bir şekilde öğrenilmesi ve anlaşılması için gereken temel unsurları kapsamaktadır. Beyitte ifade edilen düşünceye göre, bu ilkelerin tamamını bilen kişi, ilmi tam anlamıyla kavramış ve derin bir bilgiye sahip olmuş olur. Bu bağlamda, çalışmamızda bu on esasın nahiv ilmine nasıl uyarlanabileceği tek tek ele alınacak; bu süreçte, hem klasik kaynaklardan hem de modern yaklaşımlardan yararlanılarak söz konusu ilkelerin nahiv ilmi üzerindeki yeri ve önemi açıklanacaktır.

1. Mebâdi-i Aşera Bağlamında Nahiv İlmi

Nahiv ilmi, Arap dilinin gramer kurallarını inceleyen bir disiplindir ve Arapçanın doğru bir şekilde anlaşılması ve kullanılması için temel bir öneme sahiptir. “Mebâdi-i Aşera” (on temel ilke) kavramı, bir ilmin öğrenilmesi ve kavranmasında dikkate alınması gereken temel ilkeleri ifade eder. Bu ilkeler, nahiv ilminin daha iyi anlaşılabilmesi için bir çerçeve sunmaktadır. Nahiv ilmini öğrenmek isteyen bir talebenin, bu ilkeleri göz önünde bulundurarak, dilin kurallarını ve yapısını derinlemesine kavraması gerekmektedir.

Mebâdi-i Aşera, nahiv ilminde de benzer şekilde, dil bilimsel kuralların yapı taşlarını oluşturur. İlmin sınırlarını, konusunu, faydalarını ve diğer ilimlerle ilişkisini belirleyerek, talebenin nahiv ilminde daha sağlam bir temele sahip olmasına yardımcı olur. Bu çalışma, nahiv ilminin temel ilkelerini “Mebâdi-i Aşera” bağlamında inceleyerek, dilin kurallarının nasıl bir bütünlük içinde öğrenileceğini ve nasıl daha etkili bir biçimde kavranabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. İsmi

Her ilmî disiplinin bir adı vardır. Bir ilme başlayan talebenin, bilmesi gereken ilkelerden (mebâdî) biri de o ilmin adıdır. Öğrenmek istediği ilmin niçin bu adı aldığını bilmesi, talebeye basiret ve bilinç kazandırır. Bu durum, kendisinde o ilim hakkında bir kanaatin oluşmasına katkı sağlar.^[7] Bu bağlamda, Arap dili gramerine geniş ve dar manada bazı isimler verilmiştir:

1.1.1. el-‘Arabiyye

Dil çalışmalarının ortaya çıktığı ilk dönemlerde, Arap grameri “nahiv” terimi yerine “el-‘Arabiyye” (العَرَبِيَّة) kavramı ile adlandırılmıştır.^[8] Kur’ân kıraatinin etkisiyle kısa zamanda terimleşen “el-‘Arabiyye” tabiri, o dönemde idgâm, ibdâl, imâle, i’lâl, hemze gibi daha çok kıraat, fonetik ve sarfla ilgili konularla birlikte i’râb olgusunu kapsayan ilmin adı olmuştur. Netice itibarıyla, bir terim olarak “el-‘Arabiyye” kavramı, ilk dönemde sarf, nahiv, ses bilimi, garîb kelimeler ve lehçe farklarını kapsayan bir disiplini ifade etmek üzere kullanılmıştır.^[9] Örneğin Sîbeveyhi’nin (öl. 180/796) *el-Kitâb*’i incelendiğinde, “nahiv” teriminin, “el-‘Arabiyye”nin kapsamına giren ilimlerden nahiv, sarf ve fonetiği kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ebû Amr b. Alâ (öl. 154/774), Yunus b. Habîb (öl. 182/798) ve İbn Sellâm el-Cumahî (öl. 231/846) gibi kadim dilciler de “el-‘Arabiyye” ifadesini mezkûr manada kullanmışlardır.^[10] “Nahiv” kelimesi, hicri

[7] Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkif*, thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419/1998), 1/66.

[8] Muhammed Hayr el-Hulvânî, *el-Mufassal fî tarihi’n-nahvi’l-Arabî* (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1399/1979), 11-12; Abdullah b. Hamed el-Husrân, *Merâhilu’t-tetavvuri’d-dersi’n-nahviyyi* (İskenderiye: Dâru’l-Ma’rifeti’l-Cami’iyye, 1413/1993), 59.

[9] Husrân, *Merâhilu’t-tetavvur*, 59-61; İsmail Durmuş, “Nahiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/300.

[10] Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhuli’s-su’arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şakir (Cidde: Dâru’l-Medenî, ts.), 1/12-16; Hulvânî, *el-Mufassal*, 11-13.

birinci asrın sonlarına kadar dilciler arasında henüz “Arap grameri” anlamında terim manasıyla kullanılmamaktaydı. Zikredilen manada, bir disiplin adı olarak “nahiv” kavramına, ilk defa üçüncü neslin büyük dilcilerinden Abdullah b. Ebî İshak el-Hadramî’de (öl. 117/736) rastlanmaktadır.^[11] Sonuç olarak, ilk dönemlerde dil ilimlerini ifade etmek üzere kullanılan ilk kavramın “el-‘Arabiyye” ifadesi olduğu^[12] ve bununla en geniş anlamıyla nahvin kastedildiği anlaşılmaktadır.

1.1.2. Nahiv

Arap dili grameri başlıca iki kısma ayrılmaktadır. Fiillerin kök ve tasrifleri, isim ve sıfatların yapıları, bunların müzekker-müennes, müfred-müsennâ ve cemilerinin teşkili gibi konuları ihtiva eden ve kelimelerin şekilleriyle ilgili olan kısma “*sarf ilmi, tasrif ilmi, kelime bilgisi veya morfoloji*”; söz dizimi (terkip) kuralları ile i’râb olgusuna ilişkin olan kısma ise “*nahiv ilmi, söz dizimi, cümle bilimi ya da sentaks*” denilmektedir.^[13] Yukarıda da ifade edildiği üzere “nahiv” kelimesi, başlangıçta her iki kısmı içine alan geniş manasıyla gramerin karşılığı olarak kullanılmıştır. Ancak daha sonra morfolojinin sarf adıyla ayrı bir disiplin haline gelmesiyle “nahiv” kavramı, gramerin sentaks kısmının ismi olarak yeni bir tanım çerçevesine girmiştir.^[14]

Hiz. Ali’nin (öl. 40/661), kelimenin çeşitleri ve tanımlarını ihtiva eden bir sayfayı, Ebu’l-Esved ed-Duelî’ye (öl. 69/688) verdikten sonra هَذَا النَّحْوُ أُنْتُحُ “*bu yola girerek ilerle/bu metodu takip et*” dediği^[15] yahut Ebu’l-Esved’in, öğrencilerine gramere dair bazı bilgileri verdikten sonra Hiz. Ali’ninkine benzer bir talimat verdiği rivayet edilmektedir.^[16] İsimlendirmeye dair rivayetlerin çoğuna göre, mezkûr diyalogda geçen النَّحْوُ sözü sebebiyle Arap dili gramerinin sentaks kısmına “nahiv” ismi verilmiştir.^[17]

Lügat manası itibariyle “yön, yol, kasıt, yöntem, tarz, metot” anlamına gelen nahiv kelimesi, mastar olarak kullanıldığında ise “yönelmek, kastetmek ve bir yana meyletmek” gibi anlamlara gelmektedir.^[18] Dilciler, Arap dili kurallarına “nahiv (النَّحْوُ)” ismi verilmesinin nedeni ile ilgili olarak, sözlük anlamıyla da örtüşen bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin İbn Serrâc (öl. 316/929), “*insanların nahiv kurallarına yönelmesi/kullanması halinde Araplar gibi konuşacağından*” bu ilme nahiv denildiğini belirtmektedir.^[19] İbn Cinnî (öl. 392/1001) de nahiv kelimesinin yönelmek anlamında kullanıldığını, “*bu tür bir yönelişin bir ilim dalına hasredildiğini*” ifade etmektedir. Akabinde ıstılahi açıdan “*tesniye, cemi’, ism-i tasğir, izâfet, nisbet, terkip gibi durumlarda i’râbı kullanarak Arap kelamının bir kısmına yönelmek demektir.*”^[20] şeklinde açıklayarak, nahvin lugavî anlamıyla ıstılahi anlamı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.

[11] Adem Yerinde, *Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci*, İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası, 30 (2017-1), 13,15.

[12] Hulvânî, *el-Mufasssal*, 12.

[13] Selami Bakırcı, Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)* (Erzurum: Fenomen Yayınlar, 2019), 5; Hulusi Kılıç, *Arapça Dil Bilgisi Sarf* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.), 1; Durmuş, “Nahiv”, 32/301.

[14] Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, 17.

[15] Ebu’l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahman el-Enbârî, *Nuzhetu’l-elibbâ’ fi tabakâti’l-udebâ’*; thk. İbrahim es-Sâmerrâî (Ürdün: Mektebetu’l-Menâr, 1405/1985), 18; Muhammed et-Tantâvî, *Neş’etu’n-nahv ve târihu eşheri’n-nuhât*, thk. Ebî Muhammed Abdurrahman b. Muhammed (by: Mektebetu İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî, 1426/2005), 22.

[16] Ebu’l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi ‘ileli’n-nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1406/1986), 89; İbn Manzûr Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem, “Nhv”, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 15/310.

[17] Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî, *Şerhu Kitâbi’l-hudûd fi’n-nahv*, thk. Mutevellî Ramadân ed-Demîrî (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1414/1993), 52; Said el-Afgânî, *Min târihi’n-nahv* (by: Mektebetu’l-Felâh, ts.), 27; Şevkî Dayf, *el-Medârisu’n-nahviyye* (by: Dâru’l-Me’ârif, ts.), 15. Durmuş, “Nahiv”, 32/300.

[18] İbn Manzûr “Nhv”, *Lisânu’l-‘Arab*, 15/309-311; Durmuş, “Nahiv”, 32/300; Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, 15.

[19] İbn Serrâc Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî, *el-Usûl fi’n-nahv*, thk. Abdulmuhsin el-Fetlî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, ts.), 1/35.

[20] Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî el-Mûsilî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Mısır: el-Heye’tu’l-Mısıriyye el-‘Amme lil-Kitâb, ts.), 1/35.

1.1.3. İ'râb

Arap dili gramerine verilen bir diğer ad da *i'râb ilmidir* (عِلْمُ الْإِعْرَابِ).^[21] İ'râb (الْإِعْرَاب) kavramı lügatte bir şeyi açığa çıkarmak (الْإِظْهَار), güzelleştirmek (تَحْسِين), bozukluğu gidermek (إِزَالَةُ الْفُسَادِ) gibi anlamlara gelir.^[22] İstilahta ise nahvin eş anlamlısı, binâ'nın/mebnîliğin mukabili, yani "amilin değişmesi ile kelimenin sonunun lafzen veya takdiren değişmesi" ve gramer kurallarının cüziyata tatbiki (cümle tahlili, nahiv kurallarının cümlelere uygulanması; kelimenin cümle içindeki konumunu beyan) olmak üzere üç anlamda kullanılmaktadır.^[23]

İlk dönemlerde i'râb kavramı, nahiv ile aynı anlamda kullanılmıştır.^[24] Nahiv ve lügate dair eserlerin çoğunda, nahiv ile i'râb terimleri eş kavramlar olarak görülmüş ve bu durum her iki terimin birbiri yerine kullanılmasına yol açmıştır.^[25] Neticede, nahivle i'râbı birbirinden ayırt etmek zorlaşmıştır. Zeccâcî (öl. 337/949), nahvin ve i'râbın amaçlarının aynı olduğunu söyledikten sonra, birbirine benzeyen ve mana olarak çok yakın olan iki şeyden birinin diğerinin ismiyle adlandırılabilirliğini belirtmiş ve bu nedenle i'râbın nahiv, nahvin de i'râb olarak isimlendirilmesinin normal olduğunu vurgulamıştır.^[26]

Arap dili gramerinin "i'râb ilmi" olarak isimlendirilmesinin nedenine dair bazı açıklamalar yapılmıştır. Bunlardan biri, söz konusu kavramın ıstilahtaki manası ile lügavî manası arasındaki benzerlik ve örtüşmedir. Kişi, kalbindeki meramını nasıl ifade ediyorsa, i'râb da sözün anlamını aynı şekilde beyan eder. İ'râb kurallarına riayet edildiği takdirde, ifadedeki anlam karışıklığı ortadan kalkar. Fasih bir şekilde konuşan bir kimse, dili bozuk ifadelerden, yanlış söyleyiş ve kullanışlardan arındırdığı için sözü güzelleştirir; i'râb kurallarına uyararak konuşan kişi de hatasız konuştuğu için sözü güzelleştirir. Dili fasih ve açık konuşur, sözü muhataba hoş ve sevimli gelir.^[27]

İstilahtaki anlamıyla i'râb, nahvin en önemli ve en geniş konularından biri haline gelmiş ve genellikle nahiv ile birlikte değerlendirilmiştir. Nitekim nahiv, dilcilerin büyük bir kısmı tarafından "kelimelerin son harfi üzerinde meydana gelen değişiklikleri anlamaya yardımcı olan kurallar bütünü" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımda i'râba büyük bir önem atfedilmiş, nedeysenahiv bütünüyle i'râb ile eşdeğer görülmüştür.^[28] Bu değerlendirmeye göre nahiv ilmi, bir şeyin mecazen kendi cüzü ile isimlendirilmesi kabilinden "i'râb ilmi" diye tesmiye edilmiştir.^[29]

Aralarındaki bu anlam yakınlığına rağmen nahiv ve i'râb kavramları aynı şeyi ifade etmemektedir. Çünkü hakikatte i'râb, nahvin unsurlarından biridir. Nahiv, i'râbdan daha genel ve daha kapsamlı olup, i'râb nahvin bu genelinin bir kısmıdır.^[30]

[21] Tehânevî, *Keşşâf*, 1/23; Tokâdî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*, 76; Molla Yunus Erkatîni, *Kitabu'z-zurûf*, (el-Mecmûa'tu'n-nahviyeti'l-cedîde içinde), thk. Mehmet Can (İstanbul: Şefkat Yayınları, 2014), 44; Ahmed Hilmi el-Koğî, *ez-Zurûf ve'l-cumel* (İstanbul: el-Mektebetu'l-Hâşimiyye, 1444/2023), 16.

[22] Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cemi'l-cevâmi'*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.) 1/59; Tokâdî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*, 76; Erkatîni, *Kitabu'z-zurûf*, 44; Koğî, *ez-Zurûf ve'l-cumel*, 16.

[23] Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Arefe ed-Dusûkî, *Haşiyetu'd-Dusûkî 'alâ Muğî'l-lebib ân kutubi'l-e'ârîb* (Ankara: el-Mektebetu'l-Hâşimiyye, 1443/2022), 1/35; Şâvirî, *Mir'âtu'l-İ'râb*, 3.

[24] Abdulkadir b. Abdurrahman es-Sa'dî, *Ehdâfu'l-i'râb ve salatuhû bi'l-'ulûmi's-şerîyye ve'l-'Arabîyye*, Mecelletu Camiâ'tu Ummi'l-Kurâ, 15/27 (Recep 1424): 567.

[25] Ahmed Süleyman Yâkut, *Zâhiratü'l-i'râb fî'n-Nahvi'l-Arabî* (İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1994), 15.

[26] Ebû'l-Kasım Abdurrahman ez-Zeccâcî, *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1406/1986), 91.

[27] Tokâdî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*, 76; Erkatîni, *Kitabu'z-zurûf*, 44; Koğî, *ez-Zurûf ve'l-cumel*, 16-17.

[28] Mehmet Kaya, *İ'râb Değerlendirmelerinin Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü Zemahşerî Örneği* (Doktora Tezi: Atatürk Üniversitesi, 2014), 202.

[29] Sa'dî, *Ehdâfu'l-i'râb*, 567.

[30] Yâkut, *Zâhiratü'l-i'râb fî'n-Nahvi'l-Arabî*, 20.

1.2. Tarifi

Sözlükte “tanıtmak, belirtmek, bildirmek” anlamındaki tarif (التَّعْرِيف) kelimesi, “kendisinin bilinmesi, başka bir şeyin bilgisini gerektiren söz” manasına gelmektedir.^[31] Her ilmin kendine has bir tarifi vardır. Bir ilmi öğrenmek veya o ilim hakkında fikir sahibi olmak isteyen ilim talibi, tarif sayesinde o ilmin meseleleri hakkında genel bir fikir sahibi olur ve bilinçli bir şekilde (basiret üzere) o ilmi tahsil etmeye başlayabilir. Böylece talebe, her açıdan meçhul ve tahsili imkânsız olan bir şeye yönelmemiş, gereksiz ve anlamsız işlerle meşgul olarak vaktini zayi etmemiş olur.^[32] Her ilmin tarifinde bir takım kayıtlar vardır ve bu kayıtlar o ilmin çerçevesini tayin ederek diğer ilimleri bu dairenin dışına çıkarır.^[33]

İlk dönem dilcilerinde dilbilgisi anlamında nahve dair herhangi bir tanıma rastlanmaz. Ancak eserlerinin muhtevasından geniş anlamıyla nahvi kastettiklerini anlamak mümkündür. Sonraki dönemlerde ise nahiv ilminin farklı yönlerden birçok tarifi yapılmıştır. Arap dili grameri anlamında en yaygın terim olan “nahiv” kelimesinin tariflerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

İbn Cinnî'nin nahiv tarifi şöyledir: “Nahiv, tesniye, cemi', ism-i tasğir, izâfet, nisbet, terkip vs. gibi durumlarda i'râbı kullanarak Arap kelâmının bir kısmına yönelmektir. Bunu yapmaktan gaye ise Arap olmayanların fesahat bakımından Araplara katılmalarını sağlamaktır.”^[34] İbn Cinnî, bu tarifiyle hem Arap dilinin kullanım özelliklerine dikkati çekmiş hem de nahiv ilminin gayesine işaret etmiştir.

Sekkâkî'nin (öl. 626/1229) tarifi de “Nahiv, Arap kelâmının kapsamlı araştırmasıyla (istikra) elde edilen kurallar ve esaslar çerçevesinde, mutlak olarak manayı ifa için terkîbin (cümlelerin) keyfiyetini bilmektir.”^[35] şeklindedir. Sekkâkî'nin bu tanımı, günümüzdeki yaygın kabule göre de geçerli olan ve gramerin söz dizimi kurallarıyla i'râb olgusuna has kısmını kapsayan nahvin dar çerçevedeki bilimsel anlamına atıfta bulunmaktadır.^[36]

Seyyid Şerif Cürçânî (öl. 816/1413) ise *et-Ta'rîfât* adlı kitabında nahiv ilmi için üç tanım zikreder: 1) “Nahiv, i'râb, binâ ve diğer yönleriyle Arapça terkipleri (cümle yapılarını) bilmeye yarayan kurallar ilmidir.” 2) “Nahiv, Arap dilinde (yapılan) cümlelerin doğru olup olmadığını belirten kurallar ilmidir.” 3) “Nahiv, kelimeleri i'lâl yönünden inceleyen bir ilim dalıdır.”^[37] Cürçânî'nin de tercih ettiği ilk tarif, günümüzde nahvin geldiği son aşamayı temsil eden bir tariftir. İkincisi de en eski tanımları temsil eden ve nahvin amacını merkeze alan bir tariftir.^[38] Üçüncüsü ise -sarf maddesinde aynı tarifi vermesinden de anlaşıldığı gibi^[39] nahvin sarfla birlikte düşünülmesinden ortaya çıkan bir tariftir.^[40]

Modern dönemde yaygın olarak kullanılan, nahiv öğretimi ve incelemelerine yön veren nahvin tanımı şöyledir: “Nahiv, mureblik ve mebnîlik yönünden kelimelerin cümle içerisindeki durumunu bildiren kurallar (usûl) ilmidir.”^[41] Ayrıca *عِلْمٌ بِأَصُولٍ تُعْرَفُ بِهَا أَحْوَالٌ أَوْ آخِرٍ*

[31] Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 62; Ömer Türker, “Tarîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/28.

[32] Ahmed b. Muhammed et-Tokâdî ez-Zilî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id* (İstanbul: Hâşimî Yayınları, 2017), 80; Şeyh Abdulhakim ed-Derşevî, *Kitâbu's-sutûr* (by.: yy. ts.), 4; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/15.

[33] Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah ilm-i Kelam* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1959), 5-6.

[34] İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/35.

[35] Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987), 75.

[36] Yerinde, *Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci*, 31.

[37] Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 240.

[38] Yerinde, *Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci*, 33.

[39] Bakırcı, *Demirayak, Arap Dili Grameri*, 16.

[40] Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 133.

[41] Fâkihî, *Şerhu Kitâbu'l-hudûd*, 52/53; Yerinde, *Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci*, 34.

الْكَلِمَةِ مِنْ جِهَةِ الإِعْرَابِ وَالْبِنَاءِ “*İ’râb ve binâ yönünden kelimenin sonunun bilinmesine yarayan kurallar ilmidir*”^[42] şeklindeki tariftir. Son iki tarifte, mureblik ve mebnîliğin nahiv tanımının merkezine alındığı görülmektedir.

“Günümüzde nahiv ilminin sınırları netleşerek sarf ilminden kesin biçimde ayrılmıştır. Günümüzde nahiv denilince, cümle bilgisi, söz dizimi ve sentaks terimleriyle ifade edilen cümle bilgisi ile i’râb olgusuna ilişkin kurallar akla gelmektedir. Buna göre nahvin konusunu cümlenin kuruluşu, öğeleri, çeşitleri, i’râb olgusu, âmiller, mâmuller, i’râb alâmetleri, mureb ve mebnîler gibi meseleler oluştururken, kelime yapıları ve çekimlerine ilişkin hususlar da sarf ilminin konusunu oluşturmaktadır.”^[43]

1.3. Kurucusu

Her ilmin bir kurucusu vardır. Herhangi bir ilmin konusunu belirleyip temel meselelerini zikreden ve ilkelerini belirleyen kişi, o ilmin kurucusu (الْوَاضِع) kabul edilmektedir. İlim talebesinin öğrenmek istediği ilmin vâzı’ını bilmesi, ona o ilmin tarihi seyri hakkında malumat verir ve o ilmin kurucusundan sonra geçirdiği dönüşüm evrelerini izleme imkânı sağlar.^[44]

İlk nahiv çalışmalarının başlamasına neden olan en önemli faktörler, Kur’ân kıraatinde yapılan hatalar ve Arapların yabacı milletlerle karışması neticesinde dilde meydana gelen bozulmalar (lahn)dır.^[45] Nahiv ilminin ilk temellerini atan kurucusu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nahvin kurucusu olduğu söylenen şahıslar şu şekilde sıralanabilir:

1.3.1. Ali b. Ebî Talib

Rivayete göre Hz. Ali (öl. 40/661), bedevî bir Arabın لَأَيُّكُمْ إِلَّا الْخَاطِئُونَ “onu da günahkârlardan başkası yemez.”^[46] âyetindeki الْخَاطِئُونَ kelimesini الْخَاطِئِينَ şeklinde yanlış okuduğunu görünce, kelime çeşitleri ve tanımlarını kapsayan bir sayfayı Ebu’l-Esved’e vererek bu metodu takip etmesini söyler.^[47] Böylece nahiv çalışmaları Hz. Ali’nin bu girişimi ile başlar. Nahiv ilmini Hz. Ali’nin vaz ettiği yönündeki görüşü benimseyen Kiftî (öl. 646/1248), Mısır ulemasının tamamının da bu görüşte olduğunu belirttikten sonra Hz. Ali’den itibaren bu ilmi birbirinden alan kişilerin şeceresini aktarır.^[48] Kemâluddîn el-Enbârî (öl. 577/1181) de bu konudaki bütün rivayetlerin Ebû’l-Esved’e çıktığını, onun da nahvi Hz. Ali’den öğrendiğini, dolayısıyla doğru olanın nahvi ilk tesis eden kişinin Hz. Ali olduğunu söylemektedir.^[49] Ancak Hz. Ali’nin zamanında meydana gelen siyasi ve toplumsal olaylar, devlet işleri ve önemli meselelerle meşgul olması gibi nedenlerden dolayı nahvin temellerinin Hz. Ali tarafından atılmış olmasına kuşku ile yaklaşılmaktadır.^[50]

[42] Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğni*, thk. Mehmet Can (İstanbul: Şefkat Yayınları, 2014), 13; Tokâdî, *Hallu me’âkidi’l-Kavâ’id*, 81.

[43] Durmuş, “Nahiv”, 32/300; Yerinde, *Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci*, 38.

[44] Abdullah Öztop, Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kıstas: *İlimler Tasnifi İçin Mebâdi-i Aşera*, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, 2014), 222.

[45] Ali Sevdî, “Lahn ve Taşhîh Literatüründe Sa’leb’in el-Faşîh Adlı Eserinin Önemi ve Yeri”, *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1(2022), 61-89; a.mlf. “Lahn ve Tashih Literatürüyle İlgili Eserlerin Teşekkülü ve Arap Dilindeki Yeri”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1(2023), 211-237.

[46] Hakka, 69/37.

[47] Enbârî, *Nuzhetu’l-elibbâ*, 19; Durmuş, “Nahiv”, 32/300.

[48] Cemâluddîn Ebu’l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kiftî, *İnbâhu’r-ruvât âlâ enbâhi’n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1406/1982), 1/41; Tantâvî, *Neş’etu’n-nahv*, 23.

[49] Enbârî, *Nuzhetu’l-elibbâ*, 21; İbrahim Abdullah Refîde, *en-Nahvu ve kutubu’t-tefsîr*, (Libya: Dâru’l-Cemâhiriye, 1990), 44.

[50] Dayf, *el-Medârisu’n-nahviyye*, 14.

1.3.2. Ebu'l-Esved ed-Duelî

Klasik tabakât, terâcim ve tarih kitaplarının birçoğu, nahvin ilk kurucusu olarak Ebû'l-Esved ed-Duelî ismini ön plana çıkarmaktadır.^[51] Ebû Tayyib el-Lugavî (öl. 351/962), nahvi ilk vaz eden kişinin Ebû'l-Esved olduğunu ve onun bu bilgileri Hz. Ali'den aldığını belirtmektedir.^[52]

Ebû Seleme Musa b. İsmail el-Basrî (öl. 223/838) de Basra'da nahvi ilk tespit eden kişinin Ebû'l-Esved olduğunu söylemektedir.^[53] İbn Nedîm (öl. 385/995 ?), Muhammed b. el-Huseyn adlı bir kitap koleksiyoncusunun kitapları arasında bulduğu sayfalarda Yahya b. Ya'mer'in (öl. 89/708 ?) hattı ile Ebû'l-Esved'in fâil ve mef'ûl ile ilgili görüşlerini okuduğunu ve bu hususun Ebû'l-Esved'in nahiv ilmini vaz eden ilk kişi olduğunu gösterdiğini belirtmektedir.^[54] Celâluddîn Suyûtî (öl. 911/1505) de nahiv ilmini ilk tesis eden kişinin Ebû'l-Esved olduğunu ve nahvi Hz. Ali'den aldığını ifade etmektedir.^[55]

Ebû'l-Esved'in nahiv çalışmalarını başlatmasına neden olan olaylarla ilgili birbirinden farklı rivayetler nakledilmektedir. O rivayetlerden birine göre: Ebû'l-Esved, bir kişinin *أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ* "Allah ve Resûlü müşriklerden beridir."^[56] âyetinde merfû' okunması gereken *وَرَسُولُهُ* kelimesini, anlamın "Allah müşriklerden ve Resûlünden beridir" olacak şekilde mecrûr okuduğunu işitince dil çalışmalarına başlamıştır.^[57]

Nahiv ilminin ilk defa kimin tarafından ortaya konulduğu üzerinde çok fazla tartışma vardır. Ancak konuyla ilgili rivayetlerin/kaynakların hemen hemen tamamı, ilk nahiv çalışmasının Hz. Ali tarafından başlatıldığı ve bu çalışmaya Ebu'l-Esved'in işlerlik kazandırdığına işaret etmektedir.^[58] Nitekim Ebû Tayyib el-Lugavî, nahvi ilk vaz eden kişinin Ebû'l-Esved olduğunu ve onun bu bilgileri Hz. Ali'den aldığını belirtmektedir.^[59]

1.3.3. Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec el-Medenî

Muhaddis ve mukrî bir tâbiî, Arap dili ve ensâb konusunda sayılı âlimlerden biri olan Abdurrahman b. Hürmüz'ün (öl. 117/735) de nahiv kurallarını ilk defa vazeden kişi olduğu ileri sürülmüştür.^[60] Ebu'n-Nadr'a (öl. 129/746) nispet edilen bir rivayette Abdurrahman b. Hürmüz "Arabiyye'yi ilk vaz eden, nahvi ve Kureyş'in nesebini iyi bilen kişidir" şeklinde tanıtılmaktadır.^[61]

[51] Bkz. Ebû Said Hasan b. Abdillâh es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Muhammed Abdulmun'im Havâcî (Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1373/1966), 13; Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 20; Ebu't-Tayyib Abdulvâhid b. Ali el-Lugavî el-Halebî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetu Nahde, 1375/1955), 6; Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Abdillâh ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (by.: Daru'l-meâ'rif, ts.), 11, 21; İbn Nedîm Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 61; Salahuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâff bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût-Turkî Mustafa, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâs, 1420/2000), 2/535; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 2/22; İbn Hallikân, Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-a'yân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.) 2/535-6/391; İsmail b. Muhammed Emîn el-Bâbânî, *Hediyyetu'l-arifîn*, (İstanbul: Vekâletu'l-Ma'ârif, 1951), 1/434; Hayruddîn b. Mahmud ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melayîn, 2002), 3/236.

[52] Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, 6.

[53] Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 21.

[54] İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 63; Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 1/44.

[55] Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/22.

[56] Tevbe, 9/3.

[57] Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, 8; Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 20; Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn*, 13. İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 61; Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 1/40; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/537.

[58] Muhammed b. Ali es-Sabbân eş-Şâfiî, *Haşiyetu's-Sabbân 'ala Şerhi'l-Esmûnî li-Efyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Darû'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997/1417), 1/24; Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/142; Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, 25.

[59] Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, 6.

[60] Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/172; Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 21; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 61; Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 26; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-nubelâ*, thk. Heyet, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1405/1985), 5/70; Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, 24.

[61] Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn*, 17; Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 26; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 61; Hulvânî, *el-Mufassal*, 42.

1.3.4. Nasr b. Âsım el-Leysî el-Basrî

Kaynaklarda nahiv ilminin kurucusu olduğu iddia edilenler arasında adı geçen kişilerden biri de Nasr b. Âsım'dır (öl. 89/708 ?).^[62] Halid el-Hezzâ'nın Nasr b. Âsım için "O, Arap dil kurallarını vaz eden ilk kişidir" dediği nakledilir.^[63]

Kıraat ve Arap dil kurallarına hâkim olan Abdurrahman b. Hürmüz ve Nasr b. Âsım'ın erken dönem dil çalışmalarına katkıda buldukları müsellem olmakla beraber dil kurallarını ilk vaz ettikleri söylenemez. Zira bu ikisi Ebu'l-Esved'in öğrencileri olup nahvi ondan öğrenmişlerdir.^[64]

1.3.5. Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî

Bir başka iddiaya göre nahvin asıl kurucusu Abdullah b. Ebî İshak el-Hadramî'dir (öl. 117/735). İbn Sellâm el-Cumahî, onun hakkında "nahvi ilk olarak bölümlere ayıran, kıyası uzatan (yayan) ve illetleri şerh eden kişidir." demektedir.^[65] Şevki Dayf, bu sözlere istinaden Hadramî'nin nahvin kurucusu olduğunu ileri sürmektedir.^[66]

"Konuyla ilgili bütün rivayetleri birleştirerek, nahiv konusunda ilk adımı atanın Hz. Ali, bunu uygulamaya koyanın Ebû'l-Esved ed-Duelî, buna dayanarak kuralları tespit edenin ise Abdullah b. Ebî İshak olduğu şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Buna göre, konu ile ilgili adı geçen herkesin katkısı zikredilmiş olmaktadır."^[67]

1.4. Konusu/Mevzûu

İlim talibinin herhangi bir ilmi tahsil etmeye başlanmadan önce, o ilmin konusunu (المَوْضُوع) bilmesi gerekmektedir. Zira bir ilmi diğerlerinden ayıran ve kavranmasını sağlayan şey, o ilmin mevzûudur/konularıdır.^[68] Bir ilmin konuları bilindiğinde, o ilmi diğerlerinden ayıran özellik de bilindiği için her bir meselenin o ilimle ilişkisi kurulabilir ve söz konusu ilim diğerlerinden ayrt edilmiş olur.

Bir ilmin mevzûu, "o ilimde, kendisine ait zâtî arazların incelendiği şeydir" şeklinde tarif edilir.^[69] Araz (العَرْض), "bir varlığın dışında olup o varlığa hamledilen/yüklenen" şeydir. Zâtî (الذَّاتِي) ise "bir şeyin zatıyla alakalı olması, zatına nispet edilmesidir."^[70] Tedvin edilen ilimlerde mevzûunun kendisi, hiyerarşi bakımından daha üstte yer alan bir ilimde açıklandığı (müsellem/elde var) kabul edilir. Bu nedenle o ilimde mevzûun kendisinden değil, zâtî arazlarından bahsedilir.^[71]

Her ilmin bir mevzuû vardır. Söz gelimi tıp ilmi, sağlık ve hastalık yönünden insan bedeninin zâtî arazlarını inceler. Dolayısıyla tıbbın mevzuû insan bedenidir. Fıkıh ilmi nedb, ibâha, sıhhat ve fesat gibi mükellefin amel ve fiillerine ârız olan hallerden bahseder. Öyleyse fıkıhın mevzuû mükellefin fiilleridir.^[72] Nahiv ilmi ise "Arapça kelimelerin i'râb ve binâ yönünden durumlarını

[62] Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 21; Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn*, 11; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 61; Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 27; Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, 24.

[63] Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn*, 16; Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 27; Hulvânî, *el-Mufasssal*, 44.

[64] Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ*, 21; Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, 24.

[65] Cumahî, *Tabakâtu fuhulî's-şu'arâ*, 1/14.

[66] Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 23.

[67] Mehmet Cevat Ergin, *Arap Nahvinin Doğuşu*, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2, (2005): 128.

[68] Muhammed Hudarî ed-Dimyâtî, *Risâle fî mebdâi't-tefsîr* (Dımaşk: Dâru'l-Besâir, 1404/1984), 10; Tokâdî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*, 81.

[69] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Mi'yâru'l-'ulûm*, thk. Süleyman Dunyâ (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1961), 251; Curcânî, *et-Ta'rîfât*, 236; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/7.

[70] Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *et-Telvîh 'ala't-Tâvdîh* (Mısır: Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 1377/1957), 1/37; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/8.

[71] Teftâzânî, *et-Telvîh 'ala't-Tâvdîh*, 1/37.

[72] Şeyh Ali Receb es-Sâlihî, *Tahkîku mebdâi'l-'ulûmi'l-ahade 'aşere* (Mısır: Matba'atu Vâdî'l-Mulûk, 1936), 6.

inceleyen bir ilim dalıdır^[73] ve Arapça kelimeler nahvin mevzuûdur. Zira nahiv, kelimenin zatına arız olan i'râb/mu'reblik ve binâ/mebnîlik gibi durumlardan bahsetmektedir. Nahvin, kelâmın/cümlenin durumlarından bahsetmesi ise kelâm kelimelerden meydana geldiği içindir. Bazılarına göre nahiv, kelâmın/cümlenin durumlarından bahseden bir ilimdir. Nahvin kelime kategorisine giren dil öğelerini de konu edinmesi, kelâm kelimelerden meydana geldiği, yani kelime kelâmın öğelerini oluşturduğu içindir.^[74]

Kimi âlimler ise nahvi, sadece kelime veya kelâmın durumlarını inceleyen bir ilim olarak ele almanın doğru olmadığını, bilakis her ikisinin de durumlarını da konu edindiğini ifade etmektedir.^[75] Bu görüşe göre nahvin konusu, Arapça kelime ve kelâmın zâtî arazlarıdır. Ancak nahvin mevzûunun kelime, kelâm veya her ikisi olduğunu söylemek, nahiv ilminin inceleme alanına giren tüm Arapça sözcükleri kapsamadığından eksik bir söylemdir. Zira kelime “*tek bir anlam için konulmuş lafızdır.*” Başka bir ifadeyle, lafzının bir cüzü manasının bir cüzüne delalet etmeyen lafız demektir.^[76] Kelâm ise, “*aralarında isnâd olan (en az) iki isim veya bir isim bir fiilden mürekkep, bir fikri tam olarak ifade eden söz.*”^[77] demektir. Kelime ve kelâmın bu tanımları, nahvin konusu oldukları halde terkiib-i isnâdi dışında kalan *الْحَيَوَانُ النَّاطِقُ، غَلَامٌ زَيْدٌ* gibi muzâf-muzâfun ileyh, sıfat-mevsûftan oluşan takyîdî (vasfî, izâfî) ve *أَحَدٌ عَشَرَ* gibi harf anlamı içeren tazammunî (atfî) terkipleri kapsamaktadır. Çünkü bu gibi terkiplerde isnâd yoktur ve bunların lafızlarının bir cüzü manalarının bir cüzüne delalet etmektedir. Sonuç olarak, bu gibi terkiplerin nahvin inceleme sahasına giren dil birimlerinden olmaması gerekmektedir. Bu nedenle bazı âlimler, “*nahvin mevzûunun kelime, kelâm ve mürekkeb-i gayrı isnâdî*” olduğunu söylemenin daha doğru olduğunu belirtmektedirler.^[78] Aynı nedenden dolayı Tehânevî, nahvin mevzûunu şöyle izah etmektedir: “*Nahvin mevzûu ister müfred (isim, fiil, harf) ister mürkkeb (isnâdi, gayri isnâdî) olsun, bir manaya vaz olunmuş Arapça lafızlardır. Bazıları nahvin mevzûunun kelime ve kelâm olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, nahvin konusu oldukları halde mürekkeb-i gayrı isnâdîleri kapsamadığı için problemlidir.*”^[79]

Siirtli âlim Şeyh Abdurrahman eş-Şâvirî (öl. 1394/1974) de *Mirâtu'l-i'râb* adlı eserinde bahsi geçen problemi çözmek üzere efrâdını câmi olacak şekilde kapsamlı bir mevzû açıklaması yapmıştır: “*Nahvin mevzûu, ister kelime ister mürekkeb olsun, bir mana ifade etmek üzere konulan Arapça lafızlardır. Mürekkeb olan lafızlar da ister mürekkeb-i kelâmî (isnâdî), ister mürekkeb-i takyîdî veya tazammunî olsun. Kelimeler de ister isim, ister fiil, ister harf olsun.*”^[80]

1.5. Meseleleri/Burhân ile Temellendirilen Konuları

Bir ilmi tahsil etmeye başlayan talebe, eğitim sürecinin başında o ilmin meseleleri hakkında bilgilendirilir. Bu bilgilendirme, talebenin karşılaştığı ana sorunları ve çözmeyi hedeflediği

[73] Curcânî, *et-Ta'rîfât*, 236; Fâkihî, *Şerhu Kitâbu'l-hudûd*, 54; Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 1/24; Muhammed Semîr Necîb el-Lebdî, *Mu'cemu'l-mustalâtî'n-nahviyye ve's-sarfîyye* (Beyrut: Dâru'l-furkân, 1985), 218.

[74] Muhammed 'İsmetullah b. Mahmûd, *Hâşiyetu 'İsmet 'ale'l-Câmî* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012), 1/34; Abdulgafûr el-Lârî, *Hâşiyetu Abdulgafûr 'ale'l-Câmî* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012), 1/33.

[75] Nuruddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî, *el-Fevâidu'd-Diyâiyye*, thk. Mehmet Can (İstanbul: Şefkat Yayınları, 2015), 10; 'İsmetullah, *Hâşiyetu 'İsmet 'ale'l-Câmî*, 1/34; Lârî, *Hâşiyetu Abdulgafûr*, 1/33.

[76] Curcânî, *et-Ta'rîfât*, 223; Câmî, *el-Fevâidu'd-Diyâiyye*, 11-17; Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 13.

[77] Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdurrahmân b. Abdillâh İbn 'Akîl, *Şerhu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400), 1/14; Câmî, *el-Fevâidu'd-Diyâiyye*, 25-30; Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 21.

[78] Abdulkâim es-Siyâlkûtî, *Hâşiyetu Siyâlkûtî 'alâ Hâşiyeti Abdulgafûr* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012), 1/34; Muhammed Rahmî el-Eğnî, *Hâşiyetu 'ikdu'n-nâmî 'ale'l-Câmî* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012), 1/34.

[79] Tehânevî, *Keşşâf*, 1/24.

[80] Şeyh Abdurrahman eş-Şâvirî, *Mir'âtu'l-i'râb Câddetu's-savâb fi'n-Nahvi bi Lugati'l-Ekrâd*, thk. Mehmet Kayar (İstanbul: Nida Yayınları, 2025), 10-11; Mehmet Kayar, *Şeyh Abdurrahman Şâvirî ve Mir'âtu'l-İ'râb Adlı Eseri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2024), 38.

soruları anlamasına yardımcı olur.^[81] Böylece talebe, tahsil ettiği ilmin kapsamını ve temel problemlerini daha iyi kavrayarak sağlam bir şekilde eğitimine başlamış olur.

Sözlükte “sorulan veya irdelenen şey” anlamına gelen mesâil (المَسَائِل) kavramı, bir ilim dalının ana unsurlarından biri olup, o ilmin ilgilendiği konuları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.^[82] Bu konular, farklı bakış açılarına ve dikkate alınan yönlere göre çeşitli terimlerle adlandırılmaktadır. Bunlar “mesâil (المَسَائِل)”, “metâlib (المَطَالِب)”, “mebâhis (المَبَاهِج)”, “netâic (النَتَائِج)” ve “kazıyye (الْقَضِيَّة)” terimleridir.

Bir ilmin meseleleri, hükmünden sorulması açısından “mesâil”, araştırmanın kendisi üzerinde yapılması durumunda “mebâhis”, bir delil ile ulaşılmak istenen hedef ve talep edilen sonuç olmaları bakımından “metâlib”, burhânlardan/delillerden elde edilen sonuçlar olmaları yönünden “netâic” ve yargı/hüküm içermeleri itibariyle “kazıyye” olarak adlandırılmaktadır. Sonuç olarak, bu terimler özde aynı zat/mahiyete delalet etmekte olup, isimlendirmelerdeki farklılıklar yalnızca bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Yani, isimler/ terimler farklı olsa da her biri aynı müsemâyâ (zat) işaret etmektedir.^[83]

Bir ilmin meseleleri “o ilim içerisinde açıklanması talep edilen, burhan (kesin delil) yolu ile kanıtlanan konulardır.”^[84] şeklinde tarif edilir. Daha önce belirtildiği üzere her ilim, mevzûunu müsellem olarak aldığından, o ilimde mevzûn kendisi değil, zâtî arazları incelenir. İşte o ilmin meseleleri, bu zâtî arazlardan oluşmaktadır. Meseleler, mevzubahis olan ilmin bünyesini oluşturan kurallar bütünüdür ve o ilimde asıl amaç ve varılmak istenen sonuç o kurallar manzumesinin bilinmesi,^[85] onlarla ilgili soru ve sorunların kanıta dayalı olarak çözüme kavuşturulmasıdır.

Her ilmin meseleleri kendisine has olup, küllî olmak zorundadır. Zira ilimlerde hususi bir konu hakkında konuşulmaz. Her “mesele”, mevzû (konu) ve mahmûldan (yüklemden) oluşan küllî bir kazıyye (önerme) formunda ifade edilir. Birer küllî kâide olan bu önermeler ile altındaki tüm fertlerin hükümleri bilinir ve tüm fertlere tatbik edilir. Meselelerde yüklem, zâtî arazlardan oluşur ve yüklem konuya nispetinin/hamlinin doğruluğu kesin deliller yolu ile ispat edilmesi talep edilir.^[86] Söz gelimi, nahiv ilminde ifade edilen أَفَاعِلُ مَرْفُوعٍ “fâil merfû’dur”, مَفْعُولٌ مَنْصُوبٌ “mef’ûl mansûbtur”, وَالْمُتَبَدِّئُ وَالْمُتَبَدِّئُ وَالْمُتَبَدِّئُ مَرْفُوعَانِ “mübtedâ ve haber merfû’dur” “cümleleri, konuyu izah etmek üzere örnek verilebilir.^[87] Şöyle ki; küllî birer kâide olan bu önermelerde, konu (mevzû) konumundaki “fâil, mef’ûl, muzâfun ileyh ve mübtedâ-haber” gibi hususlar müsellem olarak kabul edildiğinden onları ispat yoluna gidilmez. Zira nahiv ilminin konusu kelimedir. Bu örneklerde mevzû olan “fâil, mef’ûl, muzâfun ileyh ve mübtedâ-haber” ise nahiv ilminin konusu olan “kelimenin” bir türüdür. Ancak yüklem (mahmûl) konumundaki “merfû’luk, mansûbluk, mecrûrluk” gibi zâtî arazların onlara nispetinin/hamlinin doğruluğu kesin deliller ile temellendirilir; onlarla ilgili soru ve şüpheler giderilir. Buna göre, cümle içerisinde fâil, mef’ûl vb. konumdaki kelimelerin kendileri nahvin mevzûunu oluşturmaktadır. Bu unsurlara arız olan “merfû’luk, mansûbluk” vb. gibi durumların âyet-i kerîme, şiir ve fasih Arap kelâmı ile ispat edilmesi ve bu durumu aklî bir zemine oturtmak için ta’lliller ile gerekçelerini ortaya koyulması ve izah edilmesi ise nahiv ilminin meselelerini teşkil etmektedir.

[81] Öztop, *Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kistas*, 221.

[82] Adnan Bülent Baloğlu, “Mesâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/264.

[83] Tehânevî, *Keşşâf*, 1/114, 309; Curcânî, *et-Ta’rifât*, 176, 210-211; Teftâzânî, *et-Telvîh ‘ala’t-Tâvdîh*, 1/35; Süleyman b. Muhammed el-Buceyremî, *Tuhfetu'l-habîb ‘alâ Şerhi'l-Hatîb* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1415/1995), 1/65; Derşevî, *Kitâbu's-sutûr*, 27.

[84] Gazâlî, *Mi'yâru'l-‘ulûm*, 251; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1525; Curcânî, *et-Ta’rifât*, 211.

[85] Gazâlî, *Mi'yâru'l-‘ulûm*, 251; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1525; Curcânî, *et-Ta’rifât*, 211.

[86] Gazâlî, *Mi'yâru'l-‘ulûm*, 251-252; Teftâzânî, *et-Telvîh ‘ala’t-Tâvdîh*, 1/37-38; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/8, 11-12; 2/1525; Mahmud b. Ömer el-Çerkesî, *Risâle fî mukaddimâti'l-‘ulûm* (y.y: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1311), 31; Asım Cüneyd Köksal, *Usûlü'l-Fıkah’ın Mahiyeti ve Gayesi* (Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi, 2007), 41-42.

[87] Fâkihî, *Şerhu Kitâbu'l-hudûd*, 55; Çerkesî, *Risâle fî mukaddimâti'l-‘ulûm*, 31.

Özet olarak, nahiv ilminin temel konularını, araştırma problemlerini ifade eden mesâil, “konu-yüklem arasındaki ilişkiyi delile dayalı olarak kurmayı sağlamak üzere araştırılan küllî kâide formundaki önermelerdir.”

1.6. Gayesi/Faydası

Bir ilme talip olan kişinin, öğrenmek istediği ilme özgü ve kendisi açısından önem arz eden bir gaye ve faydanın bulunduğunu bilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde çabasının boşa gittiğini düşünebilir, moral ve motivasyonunu kaybederek gevşeklik gösterebilir. Buna karşılık, amaçlanan gayeyi elde ettikçe talebenin ciddiyeti, cehti ve gayreti artar.^[88] Diğer bir ifadeyle, bir ilme talip olan kişi, o ilmin pratikte sağladığı faydayı, bu ilimle neyi hedeflediğini ve onu elde etmek suretiyle ulaşacağı nihai gayeyi bilmelidir.^[89]

Lügatte “nihai nokta, hedef, gaye, maksat” gibi anlamlara gelen “gaye (الْغَايَة)” kelimesi,^[90] “bir şeyin vücuda gelme amacı”,^[91] “bir ilmi elde etmekten amaçlanan şey”^[92] ve “bir eylemde bulunanın bununla ulaşmak istediği amaç”^[93] gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Amaç ifade eden ve ilimlerden elde edilmesi umulan yararı belirtmek üzere “gâye” kavramıyla birlikte “fâide (الْفَايِدَة)”, “semere (السَّمَرَة)”, “garaz (الْغَرَض)”, “maksûd (الْمَقْصُود)” ve “illet-i gâiyye (الْإِلْتِئَانُ)” terimleri de kullanılmaktadır. Mezkûr kavramlar şu şekilde birbirinden ayrılmaktadır: Bir eyleme bir sonuç terettüp ettiğinde, bu sonuç o fiilin neticesi ve semeresi olması bakımından “fâide”, o eylemin nihayetinde ve sonunda yer alması bakımından ise “gâye” adını alır. Bu iki adla isimlendirilen sonuç, şayet faili eyleme sevk eden neden ise, faille nazaran “garaz” ve “maksûd”, yapılan fiile nazaran ise “illet-i gâiyye” olarak adlandırılır. “Fâide-gâye” ile “garaz-illet-i gâiyye” ifadeleri, esasında zat bakımından bir, itibar (dikkate alınan cihet) bakımından ise farklıdır.^[94]

Âlet ilmi olsun ya da olmasın, bütün ilimlerin bir gayesi ve faydası vardır. Âlet olmayan (aslî) ilimlerden maksat -her ne kadar onlardan başka faydalar da hâsıl olsa da- bu ilimlerin bizzat kendilerinin meydana gelmesidir. Dolayısıyla bu ilimler, başka bir ilmi elde etmek amacıyla tahsil edilmezler. Âlet (araç) ilimler ise bizzat maksûd olmayıp, başka ilimlerin meydana gelmesine vesile olan ve onları tahsil etmek için gerekli olan ilimlerdir.

Bir ilmin gayesi denildiğinde, iki farklı anlam kastedilmektedir: Bunlardan biri, ilmin kendi içinde taşıdığı ve kişiyi yönlendirdiği istikamet ve amaç anlamıdır; diğeri ise, onu öğrenmeye koyulmuş talibin taşıdığı niyet ve belirlediği gaye anlamıdır. Ancak, mutlak olarak ilimlerin gayesi denildiğinde, bundan öğrenmeye başlayan talibin taşıdığı niyet değil, o ilmi vaz ve tedvin edenin belirlediği gaye anlaşılır.^[95]

Âlet ilimleri kategorisinde yer alan ve diğer ilimlere nispetle “yemekteki tuz”^[96] mesabesinde olan nahiv ilminin tahsil edilmesinin şüphesiz bir takım amaç ve gayeleri vardır. Sabbân, nahvin

[88] Seyfuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzak 'Affî (Dımaşk-Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1402), 1/5; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/14; Tokâdî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*, 81.

[89] Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *el-Ğâyetu'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ*, thk. Ali Muhyiddîn Ali el-Karadâğî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1429/2008), 1/206; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/14.

[90] İbn Manzûr “Nhv”, *Lisânu'l-'Arab*, “gaye”, 15/143.

[91] Curcânî, *et-Ta'rifât*, 161; Teftâzânî, *et-Telvîh 'ala't-Tâvdîh*, 1/16.

[92] Mustafa b. Abdullah Hâcî Halîfe Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn* (İstanbul: Vekâletu'l-Ma'arif, 1362/1943), 1/10.

[93] Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1245.

[94] Tehânevî, *Keşşâf*, 1/14; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 1/10; Muhammed Sıddık Hân, *Ebcedu'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 42.

[95] Tehânevî, *Keşşâf*, 1/6; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 1/10; Sıddık Hân, *Ebcedu'l-'ulûm*, 46; Köksal, *Usûlü'l- Fıkah'ın Mahiyeti ve Gayesi*, 52.

[96] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 340.

gayesi ve faydası hakkında şu bilgileri verir: “*Nahvin gayesi, Allah’ın Kelâmını ve Peygamberin hadislerini anlamaya yardımcı olmak ve kişiyi sözdaki hatalardan sakındırmaktır. Faydası ise sözün doğrusunu yanlışından ayırt etmektir.*”^[97]

Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî (öl. 972/1564) de nahvin faydası ve gayesini şu şekilde açıklar: “*Nahiv ilminin faydası dili hatadan korumaktır. Gayesi ise Kitap (Kur’ân), sünnet ve fıkıh meselelerini anlamaya ve Arapların birbirleriyle konuşmalarına yardımcı olmaktır.*”^[98]

İbn Cinnî ise nahvin gayesine şu şekilde işaret eder: “*Bu ilim (nahiv) ile Arap olmayanların fesahatte Arapların düzeyine erişmeleri sağlanmakta ve her ne kadar Arap olmasalar da onlar gibi konuşmaları temin edilmektedir.*”^[99]

Başta tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimler olmak üzere şer’î ilimleri layıkıyla öğrenmek, bir dil olarak Arapçayı ve bu dile ilişkin ilimleri bilmeye bağlıdır. Zira gerek sözü edilen ilimler, gerekse bu ilimlerin kaynağı olan Kitap ve Sünnet Arapça oldukları için, bunların inceliklerine vakıf olmak ve özlerine ulaşmak, genel olarak Arapçayı öğrenmeye, özel olarak da âlet ilimlerinden olan ve bu dilin usûl ve kaidelerini açıklayan nahiv ilmini tahsil etmeye bağlıdır. İşte bu açıdan nahiv ilmi, şer’î ilimleri bilmenin vesilesi ve aracıdır. Ancak bu hususta pek çok âlim, gereğinden fazla dil ilimleriyle iştigal edip, asıl maksat olan dinî ilimleri tahsilden geri kalmamak ve ihmal etmemek gerektiğini özellikle vurgulamışlardır.

Konuyu özetlemek gerekirse -birçok amacı olmakla beraber- nahiv ilminin en mühim gayesi, başta Kur’ân ve Sünnet olmak üzere dini metinlerin doğru okunup anlaşılmasını sağlamak, dilin bozulmalardan korunması, Arapların düzgün konuşmalarını temin etmek ve Arap olmayanlara da fasih düzeyde Arapça öğretmek olduğu söylenebilir.

1.7. Nisbeti / İlimler Hiyerarşisindeki Yeri

Sözlükte “yakınlık, iki şey arasındaki ilişki”^[100] gibi anlamlara gelen “nisbet” kelimesi, “*bir ilmin, ait olduğu ilimler tasnifindeki yeri ve diğer ilimlerle olan ilişkisi ve bağlantısı*” anlamında kullanılmaktadır. İslam düşünce tarihinde ilimler, çeşitli açılardan tasnif ve taksime tabi tutulmuşlardır. Bu konuda meşhur iki taksim bulunmaktadır. Birinci taksime göre ilimler ya “nazarî” olur ya da “amelî” olur. Nazarî olanlar, bir amelin keyfiyeti ile ilgili olmayanlar; amelî olanlar ise bir amelin keyfiyeti ile ilgili olanlardır. İkinci taksime göre ise ilimler, âlet olan ve olmayan ilimler şeklinde ikiye ayrılır. Kendilerinden başka bir şeyin tahsiline alet/yardımcı olmayıp bizzat kendilerinin talep edildiği, amaç olduğu ilimlere “alet olamayan (‘âlf-aslî) ilimler” adı verilir. Kendileri bizzat amaç olmayıp, başka bir şeyin meydana gelmesine yardımcı ve araç olan ilimlere ise “alet/yardımcı ilimler” denir.^[101] Tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh gibi ilimler, ‘âlf-aslî ilimlere örnek verilebilir; çünkü bu ilimler bizzat amaçtır. Nahiv ilmi ise bir, önceki konudan da anlaşıldığı üzere, ilimler taksiminde “âlet ilimleri” kategorisinde yer almaktadır. Zira nahiv ilmi, mezkûr ilimler dâhil, dili Arapça olan tüm ilimlerin doğru anlaşılmasında anahtar işlevi görmektedir.

Bir ilmi öğrenmeye başlayan kişinin, tahsil edeceği ilmin ilimler hiyerarşisinde hangi kategoride yer aldığını bilmesi, ona büyük yarar sağlayacaktır. Söz gelimi, dil ilimleri tahsil eden bir talebe, sarf ve nahiv gibi ilimlerin tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh gibi ‘âlf ilimleri öğrenmeye yardımcı, vasıta olan âlet ilimler olduğunu bildiğinde, asıl amacına daha bilinçli bir şekilde ulaşma imkânı olur.

[97] Sabbân, *Haşiyetu’s-Sabbân*, 1/22.

[98] Fâkihî, *Şerhu Kitâbu’l-hudûd*, 55.

[99] İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/35.

[100] Curcânî, *et-Ta’rîfât*, 241; Luis Ma’lûf el-Yesûî, *el-Muncid fi’l-luğa* (Beyrut: el-Matba’atu’l-Kâsûlîkiyye, 1956), 803.

[101] Sadreddinzâde Mehmed Emin Şirvânî, *el-Fevâidu’l-Hâkânîyye*, ed. Ahmet Kamil Cihan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 66; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/5-6; Sıddık Hân, *Ebcedu’l-’ulûm*, 44.

Talebe, bu iki ilmin âlet olduğunu göz ardı ettiğinde, o ilimlerde gereğinden fazla derinleşmeye çalışır ve vaktini zayi ederek asıl hedefinden uzaklaşır.^[102] Nitekim bu durum, günümüzde halen klasik tarzda dil ilimleri eğitimi veren kurumlarda karşılaşılan temel sorunlardan biridir.

1.8. İstimdâdı/Ma'hezi

Bir ilmi öğrenmeye başlayan kimsenin tahsil ettiği ilmin hangi ilimlerin verilerinden yararlandığını bilmesi, ona talip olduğu ilme dair belli bir bilinç kazandırır. Söz gelimi, münazara ilminin mantık ilminden yardım aldığını bilmeyen bir talebe, münazara ilminin mantık ilmine benzemesinden dolayı mantık kaidelerini öğrendiğini zannına kapılabilir. İşte “istimdâd (الاستِمْدَاد)” kavramı, bu gibi karışıklıkların önüne geçer ve talebenin yanlış yollara girmemesi için teyakkuz halinde olmasını sağlar.^[103]

Bir ilmin mahiyetinin tespitinde ve ilimler hiyerarşisindeki konumunun belirlenmesinde, âlimlerin üzerinde önemle durduğu ilkelerden biri de istimdâddır. Sözlükte “yardım istemek, yardıma çağırarak” anlamına gelen “istimdâd” kelimesi,^[104] bir ilme izafe edildiğinde “o ilmin tedvin edilişi esnasında diğer ilimlerin verilerinden yararlanması/yardım alması; daha önce var olan bir takım bilgilere dayanarak tedvin edilmesi” anlamında kullanılmaktadır.^[105] Bu durum, ilgili ilmin dayandığı kaynak bilgilerin onun öncesinde var olduğunu ve bilindiğini, ayrıca o ilmi tedvin eden müelliflerin de bu bilgileri dikkate alarak ilmin tedvinini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, dilbilimcilerin Arap nahvinin kurallarını belirlemede istimdâd ettikleri ilimler, dayandığı esaslar veya referanslar, “Kur’ân-ı Kerim ve kıraatleri, (ihtilafı olmakla birlikte) hadis-i şerifler ve hicrî ikinci asrın ortalarına kadar yaşamış olan fasih Arapların nesir ve şiir türünden sözleri” şeklinde ifade edilebilir.^[106]

Nahiv ilmi tedvin edilmeden önce Arapça birer metin olan Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in hadislerinden oluşan birikimin/kaynakların mevcut olduğu bilinmektedir. Ayrıca, “başta Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî, İshâ b. Ömer es-Sekafî (öl. 149/766), Ebû ‘Amr b. ‘Alâ (öl. 154/771), Halil b. Ahmed (öl. 175/791), Yûnus b. Habîb (öl. 182/798), Ali b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/805) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’ (öl. 207/822) olmak üzere ilk dönem dilcileri ve edipleri, yaklaşık olarak iki asır süren bir faaliyet döneminde, badiye denilen bölgelere uzun süreli seyahatlerde bulunmuş ve işittikleri dilsel malzemeyi, Arap dilinin söz varlığını kayıt altına almışlardır. İşte nahivciler, daha önce mevcut olan Kur’ân, Sünnet ve derlenen bu dilsel materyalden yararlanarak, belirli bir yöntem çerçevesinde Arap dili kaidelerini tespit ederek tedvin etmişlerdir.”^[107]

1.9. Dinî Hükümü

İslâm hukukunda mükellefin yaptığı her fiil ve davranışının bir hükümü bulunmaktadır. Bu hükümler farz (farz-ı ayn, farz-ı kifâye), vacip, sünnet, mübah, mekruh ve haram şeklinde tasnif edilir.^[108] Bu açıdan bakıldığında herhangi bir ilmi öğrenmenin de dinî bir hükümü ve uhrevî bir

[102] Öztop, *Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kıtas*, 222-223.

[103] Öztop, *Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kıtas*, 223.

[104] İsmail b. Hammâd el-Cevherî, “Mdd”, *es-Sihâh tâcu'l-luğâ ve sihâhu'l-Arabîyye*, thk. Ahmed ‘Abdulğafur Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melâyin, 1407), 2/538; Muhammed b. Muhammed Abdurrezzak ez-Zebîdî, “Mdd”, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmus*, thk. Heyet (Mekke: Dâru'l-Hidâye ts.), 9/162.

[105] Muhammed Tâhir b. Âşûr, *e-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnusîyye li'n-neşr, 1984), 1/18.

[106] Abdulkadir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1418), 1/5-9.

[107] Abdullah Yıldırım, *Klasik Dönemde Dil Bilimleri*, İslâm Düşünce Atlası, <https://islâmdusunceatlası.org>, (Erişim 23 Eylül 2024).

[108] Abdülvehhâb Hallâf, *İlmu usûli'l-fıkıh* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423/2003), 112.

yönü vardır. Bu nedenle, ilim talibinin tahsil edeceği ilmin dinî hükmünü bilmesi gerekmektedir.^[109] Bu hükmü bilmek, talebeye ilgili ilmi öğrenmenin dindeki yerini, ehemmiyetini ve onu elde etmenin uhrevî amacını kavrama imkânı sağlar.

İlim talep etmek ve dinde derin kavrayış sahibi olmak (tefakkuh), cihâd gibi Allah'ın topluma yüklediği farz-ı kifâye görevler arasında yer almaktadır. Nitekim Allah c.c. şöyle buyurur: “Müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Her kesimden bir grup dini iyi bir şekilde kavramaya çalışmak ve savaştan dönen toplumlarını uyarıp aydınlatmak üzere geride kalmalıdır. Böylece o toplum (bozulmaya ve yok olmaya karşı) korunmuş olacaktır.”^[110] Âyette “her kesimden bir grup” denildiği için, bazı kimseler bu görevi yerine getirdiğinde geri kalanlardan bu yükümlülük düşer.^[111]

İslâm'ın iki ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i nebevinin dili Arapçadır. Ayrıca, dinin öğrenildiği temel İslâm bilimleri alanında telif edilen eserlerin büyük ve önemli kısmı da Arapçadır. Kur'ân'ın ve sünnetin anlaşılması, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh vb. İslâmî ilimlerin öğrenilip sonraki nesillere aktarılması farz-ı kifâyedir. *مَا لَا يَتِمُّ الْوَجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ* “Vâcibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vâciptir (farzdır)” usûl-i fıkıh kaidesi gereğince, Kur'ân ve sünnetin anlaşılmasının kendisiyle sağlandığı, tamamlandığı nahiv ilmini öğrenmek de farz-ı kifâyedir.^[112] Toplum içinde yeterli bir kesimin veya kişinin nahiv ilmini öğrenmesiyle diğerlerinden farziyet düşer. Farz-ı kifâye olan bu ameli, mükelleflerden hiç kimse yerine getirmediği takdirde ise herkes günahkâr olur. Bununla birlikte nahiv ilmi, tefsir ve fıkıh ilmiyle ihtisas/akademik düzeyde iştigal eden ve kendilerini yargıya, fetva ve hüküm vermeye adayan kimseler için farz-ı ayn'dır.^[113] Kişinin bu ilimleri tahsil etmeden önce, onların mebdeî, anahtarı sayılan nahiv ilmini yeterli düzeyde öğrenmesi ve onun kurallarına hâkim olması bir zorunluluktur.

1.10. Fazileti

İlim talibinin tahsil edeceği ilimle ilgili bilmesi gerek ilkelerden biri, ilimler tasnifi içinde ona verilen değer ve mertebedir. Zira talebenin öğreneceği ilmin değerinin farkında olması, tahsil sürecinde o ilme hak ettiği ciddiyet ve özeni göstermesine neden olur.^[114] “O ilmin şeref ve kıymetini bilmesi, talebenin yaptığı faaliyetin önemini kavrayıp ciddi bir şekilde tahsiline devam etmesini ve öğrenme isteğinin canlı kalmasını sağlar. Talebenin değer vermediği bir ilim ile iştigali ise, o ilmi öğrenme konusundaki azminin düşmesine ve belli bir süre sonra bırakmasına neden olur.”^[115]

İslâm ilim külliyyatı içerisinde bazı ilimler, şeref ve değer bakımından diğerlerinden üstün olarak nitelendirilmiştir. “İlimlerin şer'î ve aklî şeklindeki tasnif geleneğinde, şer'î ilimlerin mertebesi daha yüksek ve şerefi daha yüce kabul edilmektedir. Farklı bakış açılarından hareketle, şer'î ilimler içerisinde de bazen kelâm, bazen fıkıh usûlü, bazen 'ilmu'l-bâtın (tasavvuf) bazen de tefsir, en şerefli ilim olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu durum, kategorik olarak bunların birbirlerinin bütünüyle alternatifi veya karşıtı olduklarını belirtmeye yönelik olmaktan ziyade, akıl-vahiy ilişkisini açıklamaya ve birbirlerine karşı konumlarını tayin etme amacına yöneliktir.”^[116]

[109] Öztop, *Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kıstas*, 224.

[110] Tevbe, 9/122.

[111] Muhammed b. Mes'ûd et-Tarnabâtî, *Bülûğu aksa'l-merâm*, çev. Muhammet Şevki Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 48.

[112] Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/138; Şeyh Muslihuddîn Mustafa b. Şaban es-Surûrî, *Şerhu's-Surûrî 'alâ Misbâhi'l-Muttarrizî*, thk. Hüseyin Okur (İstanbul: Hâşimî Yayınları, 2017), 58.

[113] Eymen Emîn Abdulğani, *el-Kâfi fi şerhi'l-Âcrûmiyye* (Kahire: Dâru't-Tevfikîyye lit-Turâs, 2011), 11.

[114] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 58.

[115] Tokâdî, *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*, 80; Öztop, *Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kıstas*, 224.

[116] Hacı Yunus Apaydın, *Şer'î İlim: Müslümanca Varoluşun Meşru Zemini*, İslâm Düşünce Atlası, <https://islamdusunceatlası.org>, (Erişim 27 Ekim 2024).

Râgıb el-İsfahânî'ye (öl. 322/934) göre, bir ilmin şerefi ve kıymeti, ya konusunun ya gayesinin şerefi ile yahut da kendisine duyulan ihtiyacın şiddetine (çokluğuna) göre belirlenmektedir.^[117] İmam Gazâlî (öl. 505/1111) ve Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde'ye (öl. 968/1561) göre ise, bir ilmin şerefi ya onun semeresine ya da delillerinin (kaynağının) kuvvetine/sağlamlığına göre ortaya çıkar. Söz gelimi, din ilminin semeresi sonu olmayan ebedi hayattır, tıp ilminin semeresi ise bedeninin fani bir hayat sürmesidir. Öyle ise, din ilmi tıp ilminden daha şerefli'dir.^[118] Kâtib Çelebî (öl. 1067/1657) ilmin kıymetini izah ederken, hem kendi zatında değerini hem de başka bir şeye bağlı olarak kazandığı değeri vurgular. Buna göre bir şeyin fazilet ve şerefi ya kendi zatından ya da başka bir şeyle olan münasebetinden dolayı olur.^[119]

Alet ilimleri kabilinden olan nahiv ilmi, kişiyi bütün ilimlere ulaştıran bir merdiven gibidir.^[120] Bütün ilimler onun vasıtasıyla idrak edilir. İmam Şâfiî (öl. 204/820), *Nahiv ilminde derinleşen kişi, bütün şer'î ilimlerin kapılarını aralamakta güçlük çekmez*^[121] ifadeleriyle bu hususa işaret etmiştir. Suyûtî de "bütün ilimlerin nahiv ilmine muhtaç olduğunu" vurgulamaktadır.^[122] Zira Allah'ın kelamı, tefsir ve hadislerin incelikleri, itikadî mevzular, fikhî meseleler ve muhtelif şer'î bahislerin delilleri, ancak nahiv ilminin rehberliği sayesinde idrak edilmektedir.^[123]

Sonuç olarak, Allah'ın kitabının ve Peygamber'inin sünnetinin anlaşılması, şer'î ilimlerin doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanması ile onlardan doğru hüküm istinbât edilmesindeki yardımcı rolü nedeniyle nahiv ilmi, büyük şeref ve fazilet sahibi ilimler arasında sayılmaktadır.^[124] Nahiv ilmi, bizzat şer'î ilimlerden biri olmamakla birlikte, şer'î ilimlerin anlaşılmasına vasıta olması hasebiyle İmam Gazâlî, nahvi "ilimlerin en faziletlisi" olarak nitelendirilen şer'î ilimler kategorisine dâhil etmiştir.^[125] Özetle, nahiv ilminin şeref ve fazileti, şer'î ilimlerle olan sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Başta Kur'ân ve Sünnet olmak üzere kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi temel İslâm bilimlerinin ana kaynakları Arapçadır. Bu ilimlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve sonraki nesillere aktarılabilmesi, genel olarak dil ilimlerinin, özel olarak ise nahiv ilminin derinlemesine bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde klasik tarzda din ve dil ilimleri eğitimi veren kurumlarda yıllarca nahiv eğitimi verilmektedir ve bu ilimle ilgili bazı temel metinler ezberletilmektedir. Genellikle bu kurumların müfredatında yer alan birkaç ders kitabının giriş kısmında ilimlerin tanımı, konusu ve gayesi gibi unsurlara çok kısa ve genel bir şekilde değinilmektedir. Ancak bu kısa bilgiler çoğu zaman muğlak kalmakta ve talebeye, neyi tahsil ettiğine ve bu tahsilden hangi faydaları elde edeceğine dair yeterli bir perspektif sunmamaktadır. Sonuç olarak ilim talebesi, nahiv ilmini zihninde tam olarak tasavvur edememekte, bu ilimden elde edebileceği faydaları yeterince kavrayamamakta ve onun mahiyetini derinlemesine anlayamamaktadır. Herhangi bir

[117] Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulaziz Besyûnî vd. (Rıyad: Dâru'l-Vatan, 1422/2001), 1/36; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/33; Hudarî, *Risâle fî mebdâî't-tefsîr*, 12.

[118] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/53; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/21.

[119] Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-zunûn*, 1/21.

[120] Mahmud Feccâl, *el-Hadîsu'n-nebevî fî'n-nahvi'l-Arabî* (Rıyad: Advâu's-Selef, 1997), 41; 'Abdulğani, *el-Kâfi*, 20.

[121] Abdülhâyy b. Ahmed b. Muhammed b. 'Imâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Mahmud el-Arnâvût (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1406/1986), 2/407; 'Abdulğani, *el-Kâfi*, 20;

[122] Muhammed b. Ahmed el-Ehdel et-Tihâmî, *el-Kevâkibu'd-durriyye şerhu Mutemmimeti'l-Âcrûmiyye* (Diyarbakır: Mektebetu Seydâ, 2016), 11.

[123] Feccâl, *el-Hadîsu'n-nebevî fî'n-nahvi'l-Arabî*, 26; 'Abdulğani, *el-Kâfi*, 20.

[124] 'Abdulğani, *el-Kâfi*, 21; Ehdel, *el-Kevâkibu'd-durriyye*, 11.

[125] Gazâlî, *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*, 1/17.

ilmi öğrenmek isteyen talebenin, ilimlerin mahiyetine dair ve ilme başlamadan önce öğrenilmesi gereken “mebâdi-i aşera” olarak adlandırılan on ilkeyi bilmesi, bu tür sorunları çözmeye yönelik önemli bir yöntem sunmaktadır. Bu ön bilgiler, ilimlerin sağlam bir teorik zemine oturtulmasını, öğreniminin kolaylaştırılmasını ve ilim elde etme yönteminin açıklanmasını amaçlamaktadır. Talebenin bu esaslarla donatılması, hedefine ulaşmasını netleştirecek, muhtemel zihin karışıklıklarını giderecek ve ilgili ilim dalını tam anlamıyla kavramasını sağlayacaktır. Zira bu esasları bir bütün olarak bilmek, tahsile konu olan ilmin çerçevesinin talebenin zihninde netleşmesini sağlayarak, onun basiret üzere ve bilinçli bir şekilde ilmi tahsil etmesine imkân tanıyacaktır. Ayrıca, her bir esasın tikel düzeyde sağlayacağı bireysel faydalar da bulunmaktadır. Örneğin ilim talibi, “tanım” sayesinde neyi öğrenmeye talip olduğunu bilir. “Gaye” sayesinde onu elde etmekle amaçlanan yararı bilir. “Mevzûsunu/sahasını” bilmekle onu sair ilimlerden ayırt edebilir. Onda incelenen, çözümlenmesi amaçlı “meseleleri/problemleri” bilmekle hangi sorunlarla karşılaşacağını ve neleri çözmeye talip olduğunu tasavvur edebilir. “İstimdâd” ettiği/yardımlı aldığı, yani meselelerinin verileri üzerine inşa edildiği ve kendisinden türediği ilimleri de bilmekle talep ettiği şeyleri sağlam bir şekilde tahkik edebilir ve onları esasları üzerine inşa edebilir. İşte bu nedenlerden dolayı, uzun süre nahiv ilmi eğitimi ile meşgul olan ilim taliplerine, bu faaliyetlerinde önlerindeki engelleri kaldıracak, hedeflerini net olarak belirleyecek ve nahvi daha iyi kavramalarını sağlayacak bir yol haritası mahiyetindeki mezkûr “on esas” nahiv ilmine tatbik ettik. Talebe ile tahsil edeceği ilim arasındaki bağlantı kopukluklarını gidermek ve ilme basiret üzere başlamalarını sağlamak için, yukarıda tek tek açıkladığımız ilimlerin mahiyetine dair şemayı dil ve din ilimlerine, hatta müspet ilimlere uygulamak büyük yarar sağlayacaktır. İleriki aşamalarda söz konusu şemanın tüm ilimlere tatbik edilmesiyle, ilimler için sistematik ve oldukça faydalı bir kullanım kılavuzuna veya el kitabına ulaşılacaktır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, söz konusu ilkeleri yalnızca “on ilke” ile sınırlamak zorunluluğu yoktur. Örneğin, bu ilkeler öğrenilmek istenen ilmin tarihî seyri, ekolleri, temel kaynakları, bu kaynakları anlama yöntemleri ve önde gelen âlim ile müellifleri dikkate alınarak genişletilebilir ve ilave edilebilir. Böylece, ilimlerin daha ileri düzeyde kavranması ve talebenin ufkunun genişlemesine önemli katkılar sağlanmış olur.

Kaynakça

- Abdulğani, Eymen Emîn. *el-Kâfi fî şerhi'l-Âcrûmiyye*. Kahire: Dâru't-Tevfikîyye lit-Turâs, 2011.
- Afgânî, Said. *Min târîhi'n-nahv*. by.: Mektebetu'l-Felâh, ts.
- Alak, Musa. *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. ed. İsmail Güler. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Bâbânzâde, İsmail b. Muhammed Emîn el-Bâbânî. *Hedîyyetu'l-'arifîn*. 8 Cilt. İstanbul: Vekâletu'l-Ma'ârif, 1951.
- Bâcûrî, İbrahim b. Muahmmmed b. Ahmed eş-Şâfiî. *Hâşiyetu Şeyh İbrâhîm el-Bâcûrî 'alâ metni's-Sulemi'l-muravnak fî 'ilmi'l-mantık*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1432/ 2011.
- Bâğdâdî, Abdulkadir b. Ömer b. Bâyezîd. *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdus-selam Muhammed Harun. 13 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1418.
- Bakırcı, Selami- Demirayak, Kenan. *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*. Erzurum: Fenomen Yayınlar, 2019.
- Baloğlu, Adnan Bülent. "Mesâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/264. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer. *el-Ğâyetu'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ*. thk. Ali Muhyiddîn Ali el-Karadâğî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah ilm-i Kelam*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1959.
- Câmî, Nuruddîn Abdurrahman b. Ahmed. *el-Fevâidu'd-Diyâiyye*. thk. Mehmet Can. İstanbul: Şefkat Yayınları, 2015.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed 'Abdulğafur Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-'İlim li'l-Melâyin, 1407.
- Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtu fuhuli's-şu'arâ'*. thk. Mahmûd Muhammed Şakir. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.
- Cürcânî, es-Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Mevâkıf*. thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1998.
- Cürcânî. es-Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1403/1983.
- Çerkesî, Mahmud b. Ömer. *Risâle fî mukaddimâti'l-'ulûm*. y.y: el-Matbaatu'l-'İlmiyye, 1311.
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisu'n-nahviyye*. by.: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Derşevî, Şeyh Abdulhakim. *Kitâbu's-sutûr*. by.: yy. ts.
- Dimyâtî, Muhammed Hudarî. *Risâle fî mebâdîi't-tefsîr*. Dımaşk: Dâru'l-Besâir, 1404/1984.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/301. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Dusûkî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Arefe. *Haşiyetu'd-Dusûkî 'alâ Muğî'l-lebîbân kutubi'l-e'ârîb*. 3 Cilt. Ankara: el-Mektebetu'l-Hâşimiyye, 1443/2022.
- Eğînî, Muhammed Rahmî. *Hâşiyetu 'ikdu'n-nâmî 'ale'l-Câmî*. 2 Cilt. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012.
- Ehdel, Muhammed b. Ahmed et-Tihâmî. *el-Kevâkibu'd-durriyye şerhu Mutemmimeti'l-Âcrûmiyye*. Diyarbakır: Mektebetu Seydâ, 2016.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahman. *Nuzhetu'l-elibbâ' fî tabakâti'l-udebâ'*. thk. İbrahim es-Sâmerrâî. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985.

- Ergin, Mehmet Cevat. *Arap Nahvinin Doğuşu*. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2 (2005), 128.
- Erkatîni, Molla Yunus. *Kitabu'z-zurûf*. thk. Mehmet Can. İstanbul: Şefkat Yayınları, 2014.
- Fâkihî, Abdullah b. Ahmed. *Şerhu Kitâbu'l-hudûd fi'n-nahv*. thk. Mutevellî Ramadân ed-Demîrî. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1414/1993.
- Feccâl, Mahmud. *el-Hadîsu'n-nebevî fi'n-nahvi'l-'Arabî*. Rıyad: Advâu's-Selef, 1997.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Mi'yâru'l-'ulûm*. thk. Süleyman Dunyâ. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1961.
- Hacı Yunus Apaydın, *Şer'î İlim: Müslümanca Varoluşun Meşru Zemini*. İslâm Düşünce Atlası. <https://islâmdusunceatlası.org>, (Erişim 27 Ekim 2024).
- Hâcî Halîfe, Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. 2 Cilt. İstanbul: Vekâletu'l-Ma'arif, 1362/1943.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmu usûli'l-fıkıh*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423/2003.
- Hân, Muhammed Sıddık. *Ebcedu'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Hulvânî, Muhammed Hayr. *el-Mufasssal fî tarihi'n-nahvi'l-'Arabî*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1399/1979.
- Husrân, Abdullah b. Hamed. *Merâhilu't-tetavvuri'd-dersi'n-nahviyyi*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife-ti'l-Cami'iyye, 1413/1993.
- İbn 'Akîl, Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdirrahmân *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 1400.
- İbn 'İmâd, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Mahmud el-Arnâvût. 11 Cilt. Beyrut; Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *e-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusıyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman el-Mûsilî. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Mısır: el-He'ye'tu'l-Mısrıyye el-'Amme lil-Kitâb, ts.
- İbn Hallikân. Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtu'l-a'yân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn er-Ruvefî'î. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadan. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî. *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Abdulmuhsin el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdulaziz Besyûnî vd. 2 Cilt. Rıyad: Dâru'l-Vatan, 1422/2001.
- İsmetullah, Muhammed b. Mahmûd. *Hâşiyetu 'İsmet 'ale'l-Câmî*. 2 Cilt. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012.
- Kaya, Mehmet. *İ'râb Değerlendirmelerinin Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü Zemaşerî Örneği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Kayar, Mehmet. *Şeyh Abdurrahman Şâvirî ve Mir'âtu'l-'İrâb Adlı Eseri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2024.

- Kıftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf. *İnbâhu'r-ruvât âlâ enbâhi'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1406/1982.
- Kılıç, Hulusi. *Arapça Dil Bilgisi Sarf*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.
- Koğî, Ahmed Hilmi. *ez-Zurûf ve'l-cumel*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hâşimiyye, 1444/2023.
- Köksal, Asım Cüneyd. *Usûlü'l- Fıkıh'ın Mahiyeti ve Gayesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Lârî, Abdulgafûr. *Hâşiyetu Abdulgafûr 'ale'l-Câmî*. 2 Cilt. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012.
- Lebdî, Muhammed Semîr Necîb. *Mu'cemu'l-mustalâtî'n-nahviyye ve's-sarfiyye*. Beyrut: Dâru'l-Furkân, 1985.
- Lugavî, Ebu't-Tayyib Abdulvâhid b. Ali el-Halebî. *Merâtibu'n-nahviyyîn*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetu Nahde, 1375/1955.
- Meylânî, Muhammed b. Abdurrahim. *Şerhu'l-Muğnî*. thk. Mehmet Can. İstanbul: Şefkat Yayınları, 2014.
- Öztop, Abdullah. *Gün Yüzüne Çıkmayı Bekleyen Kıstas: İlimler Tasnifi İçin Mebâdi-i Aşera*. III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü (2014), 222.
- Refîde, İbrahim Abdullah. *en-Nahvu ve kutubu't-tefsîr*. Libya: Dâru'l-Cemâhiriye, 1990.
- Sabbân, Ebu'l-'İrfân Muahmed b. Ali. *Hâşiyetun 'alâ Şerhi's-Sulem li'l-Melevî*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938.
- Sabbân, Muhammed b. Ali eş-Şâfiî. *Haşiyetu's-Sabbân 'ala Şerhi'l-Eşmûnî li-Efiyyeti İbn Mâlik*. 3 Cilt. Beyrut: Darû'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1997/1417.
- Sa'dî, Abdulkadir b. Abdurrahman. *Ehdâf-u'l-irâb ve sîlatuhû bi'l-'ulûmi's-şerîyye ve'l-'Arabiyye*. Mecelletu Camiâ'tu Ummi'l-Kurâ, 15/27 (Recep 1424), 567.
- Safedî, Salahuddîn Halil b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvût - Turkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-turâs, 1420/2000.
- Sâlihî, Şeyh Ali Receb. *Tahkîku mebâdi'l-'ulûmi'l-ahade 'aşere*. Mısır: Matba'atu Vâdî'l-Mulûk, 1936.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1407/1987.
- Sevdi, Ali. "Laḥn ve Taşhîḥ Literatüründe Sa'leb'in el-Faşîḥ Adlı Eserinin Önemi ve Yeri". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1(2022), 61-89.
- Sevdi, Ali. "Lahn ve Tashih Literatürüyle İlgili Eserlerin Teşekkülü ve Arap Dilindeki Yeri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1(2023), 211-237.
- Sîrâfî, Ebû Said Hasan b. Abdillâh. *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn*. thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Muhammed Abdulmun'im Havâcî. Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1373/1966.
- Siyâlkûtî, Abdulkâim. *Hâşiyetu Siyâlkûtî 'alâ Hâşiyeti Abdulgafûr*. 2 Cilt. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2012.
- Surûrî, Şeyh Muslihuddîn Mustafa b. Şaban. *Şerhu's-Surûrî 'alâ Misbahi'l-Mutarrizî*. thk. Hüseyin Okur. İstanbul: Hâşimî Yayınları, 2017.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâtî'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cemi'l-cevâmi'*. thk. Abdula-hamid Hindâvî. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.

- Şâvirî, Şeyh Abdurrahman. *Mir'âtu'l-i'râb Câddetu's-savâb fî'n-Nahvi bi Lugati'l-Ekrâd*. thk. Mehmet Kayar. İstanbul: Nida Yayınları, 2025.
- Şirvânî, Sadreddinzâde Mehmed Emin. *el-Fevâidu'l-Hâkâniyye*. ed. Ahmet Kamil Cihan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Tantâvî, Muhammed. *Neş'etu'n-nahv ve târîhu eşheri'n-nuhât*. thk. Ebî Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. by.: Mektebetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1426/2005.
- Tarnabâtî, Muhammed b. Mes'ûd. *Bülûğu aksa'l-merâm*. çev. Muhammed Şevki Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer. *et-Telvîh 'ala't-Tâvdîh*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 1377/1957.
- Tehânevî, Muhammed b. Alî. *Keşşâfu ıstılâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm*. thk. Alî Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996.
- Tokâdî, Ahmed b. Muhammed ez-Zilî. *Hallu me'âkidi'l-Kavâ'id*. İstanbul: Hâşimî Yayınları, 2017.
- Türker, Ömer. "Tarîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yâkut, Ahmed Süleyman. *Zâhîratü'l-i'râb fî'n-Nahvi'l-Arabî*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1994.
- Yerinde, Adem. *Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci*. İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası 30 (2017-1), 13, 15.
- Yesûf, Luis Ma'lûf. *el-Muncid fi'l-luğa*. Beyrut: el-Matba'atu'l-Kâsûlikîyye, 1956.
- Yıldırım, Abdullah. *Klasik Dönemde Dil Bilimleri*. İslâm Düşünce Atlası. <https://islâmdusunceatlası.org>, (Erişim 23 Eylül 2024).
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmus*. thk. Heyet. 40 Cilt. Mekke: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kasım Abdurrahman. *el-Îdâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzın el-Mubârek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1406/1986.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*. thk. Heyet. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1405/1985.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkıh*. 8 Cilt. by.; Dâru'l-Ketbî, 1414/1994.
- Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melayîn, 2002.
- Zubeydî, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Abdillâh. *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. by.: Daru'l-Meâ'rif, ts.